

„ЛИТЕРАТУРА И ОБЩЕСТВО“ от ТОНЧО ЖЕЧЕВ

Изд. „Български писател“, 1976, 341 с.

„Жажда по традиция“ — така Тончо Жечев е озаглавил една от рецензиите в новия си литературно-критичен сборник, определяйки основната насока в търсенията на своя по-млад колега Светлозар Игов. Струва ми се, че тази характеристика приляга най-добре за собствената му книга „Литература и общество“. Жаждата по национална културна традиция е основният патос на книгата. Той обединява разностранните по тематика статии, портрети и рецензии, събрани тук.

Програмен характер в този смисъл има първата статия — „Народ и интелигенция“. За Т. Жечев чувството за традиция е до голяма степен мярка за народността на характер и хуманистичното звучене на днешната духовна култура. То е белег за зрелостта на общественото съзнание, за зрелостта на интелигенцията. Проследявайки исторически сложилите се модификации на проблема народ — интелигенция, авторът търси съвременните му аспекти „с оглед хуманистичната проблематика на днешната култура“.

Коренните социално-икономически промени след Девети септември, измененията в социално-класовата структура на обществото и по-специално бързото количествено нарастване на интелигенцията отново поставиха на дневен ред въпроса за интелигенцията и полуинтелигента, за интелигентското и полуинтелигентското. „Този, който принадлежи на интелигенцията — пише Т. Жечев, — може да се оприличи на Магелан. Неговата отправна точка е народът, неговият дух и култура, морал и тежнениа, кръв и спомени. Той преброява моретата и океаните на мъдростта, на знанията и опита, но винаги се връща, обгърнал необятното, там, откъдето е тръгнал, за да се слее и потъне в протоплазмата на народа. Полуинтелигентът има смелост да започне това околосветско пътешествие, но спира на средата; престанал да бъде народ, той не е станал интелигент. Той виси между две бездни, между знание и действие, живот и

дух, жалко ръкомаха и вика, за да запълни чувството си за празнота. Странно недовършен, полуизграден, той не вижда нищо достойно за преклонение и уважение, винаги готов за разрушения от неспособност нищо да съгради“ (с. 13).

Такива проникновени и образни социално-психологически характеристики не са рядкост за книгата на Жечев. В случая обаче интересният социален феномен го занимава не сам по себе си, а във връзка с някои негативни явления в нашия културен и литературен живот. С острия си граждански нюх критикът е доловил прояви на полуинтелигентско лекомислие, на нихилистично отношение към селското ни минало в съвременната българска белетристика (при епигоните на Радичков и Ивайло Петров). „Тези явления — отбелязва Т. Жечев — се подхранват и от някои литературни критики, които утвърждават единствено фарса и гротеската, на които „коренотърсачеството“ на Хайтов, В. Попов, Г. Мишев изглежда носталгично и старомодно. Запознат с трънливия път на българското културно развитие, обобщил опита на нашите културтрегери от следосвобождението ни минало — опит, който знае и безплодието на „европеизащите“ авангардни моди, и родовитостта на нашенското, Тончо Жечев логично стига до извода, че „истински напредничавата, прогресивна култура за разлика просто от авангардизма е в известен смисъл „консервативна“, защото народната интелигенция е призвана да пази и съхранява народните културни ценности на тяхната основа, а не на голо място“ (с. 18).

От висотата на тази истина тръгва авторът, за да се върне в края на книгата отново при нея: „... в историческото си движение културата винаги е приростност“ (с. 314). Тази истина е негов ръководен принцип при характеризиране на литературните явления (в диапазона от Ботев и Вазов до наши дни). Тя е пробният камък при оценката на творческите личности (от Вазов и Боян Пенев до Пантелей Зарев и Светлозар Игов). Последователността в провеждането на идеята, съчетана с естествената склонност на Т. Жечев към пристрастия, го довежда

на места до известна едностранчивост. Извлякът по индуктивен път идеята за определящата роля на приемствеността в културното развитие, той си изработва мярка „отношение към традицията“ и я налага при оценяване на литературните факти. Така и Т. Жечев (въпреки артистичния си темперамент!) не се е опазил докрай от греха, в който изобличава П. Славейков, д-р Кръстев, Б. Пенев, Н. Георгиев — от изкушенията на разума. Авторът явно сам е почувствувал тази своя слабост, щом в рецензията за „Високо при извора“ си признава, че „жаждата по традиция“, която открива у Игов, „ме е правила често снизходителен за прояви и тези, които иначе не бих отминал“. В същност самата постановка: „в историческото си движение културата винаги е приемственост“ е едностранчива. В желанието си да изтъкне приемствеността, традицията в развитието Жечев оставя в сянка обратната тенденция — на отрицание и скок при появата на новото. Това е естествена последица от разкъсване на двуетностно с цел да се характеризира и подчертае едната страна. То е естествена последица от полемичния авторски замисъл — Т. Жечев се противопоставя на безпочвения авангардизъм, на исторически оформилата се у нашего брата склонност към бързо отекване на всеки моден повей, противопоставя се на слабоборзвитото у нашата интелигенция чувство за традиция.

Ще бъде несправедливо, ако обвиним автора в недиалектично мислене. Тъкмо напротив — статията „Революционните септемврийски традиции и съвременната българска култура“ и свидетелство за диалектически подход при разглеждане на културните ни традиции. Идеино-художественото новаторство на септемврийската литература и септемврийското изкуство е свързано с продължаването на народността и революционната линия в духовната ни култура, с „обновяването, вкореняването и осъвременяването на нейната народностна традиция, революционизирането на тази традиция“. Въпросната статия заема среднието място в сборника — не само защото тук най-пълно и задълбочено е разработен проблемът за културната традиция, а и защото тук авторът в най-голяма степен се е домогнал до философско осмисляне на съвременната българска култура. Той търси философския смисъл на Септемврийското въстание и на неговото отражение в духовния живот на българина. Той се интересува не толкова от прекия отзвук на въстанието в българската литература и изкуство, колкото от „отражението на събитията върху духа на българската култура изобщо“ (с. 28). Затова изложението му може да не е изчерпателно откъм факти (в същ-

ност пълна изчерпателност е невъзможна и ненужна), но ценното е, че авторът е уловил основните тенденции в съвременната българска култура, водещи началото си от кървавите септемврийски събития.

Да се домогне до такива задълбочени обобщения в широката област на културната история на Тончо Жечев много му е помогнала още по-широката изходна база — начетеността му в областта на историята, социологията, народопсихологията. Машабността на погледа, който, за да проникне по-надълбоко в литературните явления, се разпостира върху сфери извън литературата, широката хуманитарна основа са едни от характерните черти на стила и метода на Тончо Жечев. В днешното време на тясна специализация той остава един от малцината привърженици на един по-синкретичен метод, на „здравия консерватизъм“. Нещо повече — последните му трудове свидетелствуват за разширяване на творческото му амплуа по посока на културната и гражданската история и историята на обществената мисъл у нас. От настоящия сборник освен статията „Революционните септемврийски традиции...“ показателна в това отношение е и обзорната статия „Дискусията в СССР за славянофилството и ние“, тясно свързана с книгите „Българският Великден или страстите български“ и „Тодор Икономов“. Обобщаването на резултатите от разгърнатата се през 1969 г. на страниците на сп. „Вопросы литературы“ дискусия за славянофилството придобива за Т. Жечев главно методологическо значение. То му помага да намери най-плодотворния подход към такива сложни и противоречиви явления като борбата за самостоятелна българска църква през миналия век и развитието на консервативната обществена мисъл в следосвобожденска България.

Едно от интересните и ценни изследвания в книгата е „Съвременният български роман след Априлския пленум“. И тук Тончо Жечев излиза от широката платформа на социално-психологическия климат, за да обоснове развойните тенденции в романовия жанр. Противно на някои автори, които търсят само вътрешнолитературните фактори на развитие, самодвижението на литературата, съответно и на жанровете, Т. Жечев свързва идейно-тематичните и художествените промени в романовия жанр със социално-политическите преобразования и с породените от тях изменения в обществото и индивидуалното съзнание. Успехът на монументалния тип роман, на романа-епоса в периода от 9.IX.1944 до 1956 г. според Т. Жечев „е свързан както с тласъка на епическия дух, породен от коренния об-

рат в народната съдба, така и с крупните, монолитни представи на това време за човека и човешката участ като части, епизоди, детайли от грандиозните фрески на историята, предопределени и изцяло детерминирани от историческото движение, което наподобява фатума в древногръцките трагедии. В този смисъл всички романи на този период са монистични, цялостни и непоклатими, монолитни като структура, единни в своята основа, в тях доминира нещо над човека и човешката участ, което моделира и определя техните координати. Така да се каже, в тях историята прави хората, а на втори план остава това, което хората правят в историята“ (с. 63). Романът от следаприлския етап отразява „реабилитацията на човека, демократизацията на живота и мисленето“, поврата в общественото самосъзнание, където на преден план излиза човешката личност. Затова и новият тип роман се характеризира с психологизация и лиризация, с повишен интерес към настоящето, с максимално доближаване до делника на новия живот. Това е една развойна линия в романовия жанр след Априлския пленум. Другата е свързана с „възраждането на интереса към национално-специфичното, към превратностите на българската история“. Става дума за линията на „типични исторически роман“, която Т. Жечев проследява в друга своя статия, публикувана в тазгодишната кн. 2 на сп. „Литературна мисъл“. Очевидно поместената в настоящия сборник обзорна статия за съвременния български роман е част от по-мощно изследване в тази област. Може някои от конкретните преценки за съвременната българска романистика да изглеждат спорни. Но безспорно е, че тук има оригинални наблюдения за спецификата на романа у К. Калчев, А. Гуляшки, Бл. Димитрова, Ст. Даскалов и други съвременни белетристи. И най-важното — очертани са основни тенденции в развитието на съвременния български роман.

Докато първият дял на книгата представя автора като задълбочен изследовател на българската литературна култура, вторият напомня отново за темпераментното присъствие на критика в съвременния ни литературен живот. Полетът на мисълта към висотата на философски обобщения за литературното ни и културно развитие тук е сторил място на непосредственото съпребивяване на художествената творба, на дарбата за интуитивно виждане в нея, на непохватения от разсъдъчни схеми нюх за красота. Разграничението има твърде условен характер, тъй като артистичната природа на критика се чувствава в цялата книга, но все пак в първия (също и в третия) раздел той е по-сдържан, опитва

се да бъде мъдро-уравновесен. Такъв е донякъде и в юбилейните статии и портрети от втория дял. Но в рецензиите и особено в полемичните статии („Диви разкази“ или опитомяване на мисълта“, „Литературни полемки и мечти“, „Белегистична смяна — 1971“) страстната му натура не може да се задържи в границите на спокойния тон.

Повечето от рецензиите и литературно-критичните статии във втория дял надрастват ограничеността на жанра и имат трайно значение. Затова мястото им в един такъв сборник е безспорно. Но има и такива, които е трябвало да отпадат. „Романи и романисти“ и „Писател-гражданин“ например в значителна степен повтарят казани вече в обзорната статия за съвременния български роман неща. В скицирани портрети на Христо Радевски и Александър Геров юбилейният тон е заместил истинското въздействие, нужните характерни щрихи са отстъпили на твърде общи очертания. Градусът на мисловното и емоционалното напрежение не достига нужната висота и в „Ботев и безсмъртното“. Общо взето, единствено в този дял се чувствава липсата на по-строг подбор.

Третият раздел е посветен на трима видни представители на българската литературна наука — Боян Пенев, Георги Цанев и Пантелей Зарев. В тези два портрета и една статия отново изпъкна мащабното и проникновено мислене на литературния изследовател, характерно за първия дял на книгата.

В статията „Българската литературна панорама през погледа на Пантелей Зарев“ прави впечатлени широкият взор на автора, обхващащ (макар и в най-общ план) развитието на литературно-критичното съзнание у нас, подвижната му мисъл, способна на свободни и съвременни съвсем уместни асоциации, точността на оценките. За „Панорамата“ на акад. Зарев ще се пише и занапред. Но измежду тези, които досега са казали думата си за този крупен труд, Тончо Жечев най-точно е определил неговия характер, стойност, приноси моменти, както и мястото му в развитието на нашето литературознание. Той го разглежда в контекста на българската литературно-критическа мисъл. Според него „Панорамата“ на Зарев е продължение, развитие и най-висок връх, който нашето критическо съзнание е достигнало в усилията си да изработи свои мерки за оценка на стойностите в българската литература на основата на приближаването си до проблемите на националния живот в неговата история и съвременност. Замисълът, схемата на Зарев, неговият „модел“ е и неговото най-голямо откритие и достижение: национална съдба (история) —

национален характер — българска литература! Просто, ясно като всяко откритие, при това обобщение на десетилетни мъки на критическото съзнание да свърже обрканите конци на сложни и опосредствувани връзки“ (с. 321).

Портретът на Боян Пенев е образец на творчески, марксистко-ленински подход към явленията на буржоазната литературоведска мисъл. Т. Жечев пише с пиетет за делото на този изключителен ерудит и най-крупен наш литературен историк: „Всичко, до което се докосва Боян Пенев, носи следите на неговия голям, своеобразен ум, на неговата тънка чувствителност, на неговата мощна творческа индивидуалност“ (с. 297). Дълбоко уважение у автора буди не само литературното дело, но и личността на Б. Пенев, неговата забележителна творческа воля, силата на неговия дух. Т. Жечев е твърде строг към слабостите на Б. Пенев като литературен критик. От дистанцията на времето е лесно да съдим неговите модни увлечения, естетизъм и доктринерство. Но нека не забравяме, че пораженията на критика Боян Пенев се коренят не само в ограничеността на буржоазния му мироглед. Те са и резултат на копнежа по високи духовни върхове. В полета си към тях неговият ум загубва връзката със земята и оттам започва лутането му в лабиринтите на болезнено-психологичното и мистичното. Но големите духовни стремежи на критика за мен лично винаги са смекчавали греховете му спрямо Вазов и Алеко, Яворов и Елин Пелин, спрямо „трезвия“ български реализъм. Защото колцина са българските културтрегери след него, които търсят такъв широк излаз за родната ни литература, които поставят пред нея като цел най-високите постижения на европейската литература? Не се ли ограничава съвременната ни литературна критика само до оценка на литературните факти? Тя като че ли се бои да надникне по-далеч от днешния ден.

Накрая няколко думи за езика и стила на книгата. Тончо Жечев не е привърженик на строгото академично писане, той обича да тегли думите на възни. При него словото се лее спонтанно, често в образни конструкции. Доколкото критиката е по средата между науката и изкуството, стилът на Т. Жечев определено клони към второто.

Съвременен настоящата книга прави впечатление със стремежа към точност и простота на изказа. Характеристиките от рода на следната: „У Вазов имаше твърде малко от разрушителния плам и твърде много от строителния нерв“, не са рядкост. Често след кратката обща характеристика следва образното ѝ разгръщане: „Взето в своята цялост, в Пен-

чо Славейковата линия има преди всичко жажда по доктрина, по обща мисъл. Тя беше своеобразен бунт на разума, на неудовлетворения ум против недълбокомислието на божата птичка, против простите, „безгрижни“ песнички, против чувствената, сетивна, пищна, а често и алогична страна на изкуството“ (с. 168).

„Литература и общество“ е една от зрелите творби на Тончо Жечев. Тя г представя като писател-гражданин с остро чувство за нуждите на нашия съвременен културен живот, с проникателен поглед за закономерностите и плодотворните тенденции в културното ни развитие. С категоричното поставяне на така важния и актуален за нашето общество проблем за традициите тази книга е израз на гражданска доблест, смелост и далновидност.

Цветанка Атанасова

„ВОЗНИКНОВЕНИЕ РУССКОЙ НАУКИ О ЛИТЕРАТУРЕ“

М., сб. издат. „Наука“, 1975, 464 с.

В последните години марксистически разработваната история на литературознанието все повече и повече се обогатява със сериозни научни трудове. Появата им е недвусмислено потвърждение на нарастващия интерес към методологията на литературознанието. Досегашните проучвания в тази област бяха предимно ориентирани към историята на литературната критика.¹ Рецензираният труд се отличава с целенасочено проникване и в областта на теоретическото литературознание, и в областта на историята на литературната история.

Значението на историята на литературознанието е обяснена достатъчно убедително и сравнително пълно от П. А. Николаев, отговорен редактор на изданието, поради което тук не е нужно да бъде защитавано правото на този вид разработки днес. Не ще бъдат обаче излишни някои съображения, с които ще бъде допълнено изложението на П. А. Николаев. Трудове по история на литературознанието са извънредно ценни

¹ Вж. „История русской критики XVIII—XIX веков“ от В. И. Кулешов, М., 1972; „Формирование марксистской литературной критики в зарубежных славянских странах, М., 1972; „Из истории на българската литературна критика“ от Г. Димов, изд. „Наука и изкуство“, 1968, и др.